

Om att klara sig själv

Principen att äldre ska bo hemma så länge som möjligt används som bräckjärn för att avskaffa platser på äldreboenden.

Göran Rosenberg skildrar en byråkrati där behovet av gemenskap kalkyleras bort.

En mig närstående äldre man gjorde nyligen en resa genom äldreomsorgen i Övre Enskededalen, eller mindre poetiskt, genom äldrebeståndsapparaten i Enskede-Årsta-Vantör stadsdelsnämnd i Stockholm.

Eftersom den snart 88-årige mannen hörde mycket illa och såg mycket dåligt och hade haft ett par hjärtinfarkter och hade svårt att röra sig och tillhörde en generation som aldrig skulle komma på tanken att självmant be om hjälp, erbjöd jag mig att följa honom längs vägen och om så krävdes föra hans talan.

Det är inte alla resenärer genom den svenska äldreomsorgen förunnat att ha ett befullmäktigat ombud vid sin sida, men under resans gång förstod jag snart att den svenska äldreomsorgen inte är gjord för äldre utan ombud.

I synnerhet inte sedan jag fått bevittna hur företrädare för denna äldreomsorg utan att tveka hade mobiliserat sina egna heltidsavlönade ombud för att genom rättssystemet jaga en äldre människa som haft mage att överklaga dess beslut. I det här fallet beslutet att neka den mig närstående mannen rätten till en plats på ett vård- och omsorgsboende.

Vård- och omsorgsboende kan tyckas vara ett långt och sammansatt namn på vad som förr i tiden kallades ålderdomshem och som fortfarande är tänkt att vara ett hem för gamla och svaga människor som av olika skäl inte längre anser sig klara av att bo kvar i hemmet.

Till det långa namnet ska jag återkomma, men först till frågan vad som menas med att "klara av". I den svenska äldreomsorgen ska äldre klara av att bo kvar hemma också när de själva anser att de inte kan det. Eller snarare, vad de själva anser spelar inte så stor roll.

In i det längsta ska äldres behov av vård och omsorg tillgodoses i hemmet, vare sig de vill det eller inte, om så nödvändigt med dygnetruntsatser av hemtjänstpatruller och vårdteam, och på sina håll, läser jag, med hjälp av övervakningskameror. Det kallas kvarboendepincipen och är den svenska äldreomsorgens överideologi och fungerar i Övre Enskededalen som ett argument för att neka vård- och omsorgsboende till gamla och svaga människor som tagit det ofta svåra steget att ansöka om det.

Svaret de får är att om det fortfarande går att klämma in ett par extra hemtjänsttimmar och ännu ett vårdpatrullbesök per dygn, så spelar det ingen roll vad de själva önskar. De som hellre vill flytta till ett vård- och omsorgsboende än bo kvar med vårdens och omsorgens dygnetruntsatser som främsta gemenskap har bara inte förstått sitt eget bästa.

Med kvarboendepincipen som bräckjärn har var fjärde plats på svenska äldreboenden avskaffats sedan år 2000. Boendetiden för dem som likväl fått en plats har samtidigt dramatiskt minskat, i vissa kommuner till under ett år i genomsnitt.

Under 2011 dog 26 procent av de boende (var fjärde) inom femtio dagar, jämfört med 4 procent (var tjugofemte) fem år tidigare.

Man bör kort sagt vara bra nära döden för att kvarboendepincipen ska brytas. Eller mera krasst, så pass vård- och omsorgskrävande att vård- och omsorgsboende framstår som mindre kostsamt för kommunen än kvarboende i hemmet. Hur den kostnadskalkylen exakt ser ut är svårt att genomsåda. Var bokförs vårdkostnaderna för hälsovårderna av ensamhet och oro? Var bokförs förtroendeförlusterna i en äldreomsorg som bryter mot sin lagstadgade värdegrund; att ge äldre människor möjlighet till "en aktiv och meningsfull tillvaro i gemenskap med andra" ([Socialtjänstlagen 5 kap. 4 §](#))?

Den mig närstående mannen var inte döende, inte ännu, men han var blind på ena ögat och halvblind på det andra, och närmast döv på båda öronen och vågade inte längre gå ut på egen hand eftersom benen plötsligt kunde vika sig, vilket hade hänt några gånger och han hade slagit sig och kringstående hade kallat på ambulans.

Men framför allt var han ensam och deprimerad.

Ensamhet och depression är inte ovanligt hos gamla människor men i mannens fall fanns dessutom uppenbara yttre orsaker. Den akuta förlusten av en hustru. De på nytt framträngande skuggorna från ett traumatiskt förflutet, Förintelsen.

Mannen var inte bara ensam i bostaden. Han var också ensam i själen.

Men nej och åter nej. För ensamheten fanns ingen post i äldreomsorgens kalkyler.

Varken för den ena ensamheten eller den andra.

Den andra ensamheten var dessutom inte äldreomsorgens sak, eller som enhetschefen för äldreomsorgens beställarenhet lät meddela: "För stöd i den del som avser [sökandes] psykiska problematik ansvarar annan huvudman."

Ja, så finurligt är det ordnat hos äldreomsorgen i Övre Enskededalen att vård- och omsorgsbehoven hos gamla och svaga människor delats upp mellan två huvudmän. För det som kallas vård ansvarar landstinget och för det som kallas omsorg ansvarar kommunen (därav den mantraliknande namnsammansättningen "vård och omsorg").

I praktiken har detta lett till uppkomsten av två offentligfinansierade revir som noga bevakar hur äldres samlade vård- och omsorgsbehov ska delas upp och vilken del som är vems ansvar och vilka kostnader som kan föras över från det ena reviret till det andra.

Inte så att det sägs rent ut, tvärtom säger sig alla vara präglade av en *helhetssyn* på människan och alla omger de sig med färgglada broschyrer och högtidliga värdegrunder som alla sätter klienten/kunden/patienten i centrum, men hur detta går ihop med uppstyckningen av en gammal och svag människa i en vård del och en omsorgsdel är inte helt lätt att förstå.

En besöker sin mamma Tyra på äldreboendet Mobacka Solliden i Östersund
Foto: Gunno Rask

Den 23 april överklagade jag till förvaltningsrätten i Stockholm beslutet att

neka den mig närstående äldre mannen plats på ett vård- och omsorgsboende. Det var inte första gången han nekades och inte första gången jag överklagade och jag hade inga större förväntningar den här gången heller. Efter tidigare avslag hade jag förstått att i Övre Enskededalen var kriteriet för bifall att den sökande var nära döden eller gravt dement eller att dygnet inte hade plats för fler hemtjänsttimmar.

På en föregående ansökan hade även mannens hustru fått avslag. Hon var snart 90 år och fysiskt mycket svag och delade sin mans traumatiska förflutna, men först sedan hon diagnosticerats med cancer och tagits in på en avdelning för palliativ vård under den andre huvudmannens ansvar, ändrades beslutet för hennes del. Visserligen för sent för att hon skulle ha någon glädje av det, men på det stora hela i linje med de gällande näraddöden-kriterierna för beviljande av vård- och omsorgsboende i Övre Enskededalen.

Följaktligen hade ännu en ansökan från mannen avslagits. Att han just hade förlorat sin hustru spelade ingen roll. Inte heller hans traumatiska bakgrund och den därmed sammanhängande ensamheten och oron i själen.

Kunde han inte fortfarande knyta skorna själv?

Fanns inte fortfarande fler hemtjänsttimmar att fylla dygnet med?

Vad fanns då att överklaga?

Jag överklagade med argumentet att äldreomsorgen i Övre Enskededalen inte hade förstått den sökandes behov.

Till intygen på snabbt tilltagande fysisk svaghet och psykisk ensamhet bifogade jag intyg och studier som visade att människor som överlevt Förintelsen i regel hade ett särskilt behov av trygghet och gemenskap när de blev ensamma och svaga. Att de snarast tenderade att bli oroliga och rädda och rentav sjukare av för många hemtjänsttimmar. Att de fick ett växande behov av gemenskap med människor som delade deras bakgrund. Att ett vård- och omsorgsboende på ett hem där det fanns en sådan gemenskap (och ett sådant hem fanns på nära håll) bäst svarade mot såväl sökandens behov som socialtjänstlagens värdeparagraf.

I rätten anförde äldreomsorgen i Övre Enskededalen att inget av detta spelade minsta roll, att det minsann fanns äldre som varit sämre därän än den sökande men som ändå inte fått sina ansökningar beviljade.

"Lika fall ska behandlas lika."

Jag undrade vad som menades med "lika fall"?

Det undrade förvaltningsrätten också och beslöt den 3 juni att med omedelbar verkan bifalla överklagandet med motiveringen att varje biståndsprövning måste utgå från den sökandes specifika behov. Det innebar att man i detta fall "ofrånkomligen måste respektera och beakta det faktum att [sökanden], med sin levnadshistoria som överlevare av Förintelsen och numera som åldrad och ensam människa har ett särskilt behov av trygghet".

Därmed trodde jag att saken var klar och den mig närstående äldre mannen började räkna dagarna tills han skulle flytta in på det judiska vård- och omsorgsboende som bäst svarade mot hans specifika behov.

Men saken var inte klar.

Den 18 juni överklagade äldreomsorgen i Övre Enskededalen, genom stadsadvokaten vid juridiska avdelningen på stadsledningskontoret i Stockholms stad, förvaltningsrättens beslut och krävde att den mig närstående äldre mannen med omedelbar verkan skulle fräntas sin just tilldömda vård- och omsorgsplats.

Det är av största vikt att det finns en likställighet i rättstillämpningen, skrev stadsadvokaten. Om en sökande med tio timmars hemtjänst i veckan får avslag, varför skulle en sökande med bara fem timmar få bifall?

Jag läste överklagandet med stigande förskräckelse. Förskräckt över en

äldreomsorg som trodde sig kunna mäta och jämföra individers behov av vård och omsorg i antalet hemtjänsttimmar. Förskräckt över en äldreomsorg som ersatt den individuella prövningen med en mall, eller snarare Prokrustesbädd, där behov som inte passade in skars bort (hänvisades till "annan huvudman") eller ignorerades helt. Förskräckt över en idé om "likställighet i rättstillämpningen" som hade drivit äldreomsorgen i Övre Enskededalen att sätta en heltidsanställd jurist på att jaga en 88-årig gammal man genom det svenska rättssystemet.

Vem som har rätt till vad inom den offentligfinansierade äldreomsorgen måste naturligtvis vara en fråga för prövning. Alla kan inte få vad de ansöker om. De tjänstemän som gör den här typen av biståndsprövningar behöver heller inte närmare motivera sina beslut. Systemet bygger på att vi litar på deras professionella förmåga att fatta någotsånär rättvisa beslut.

Ett effektivt system kanske, men inte särskilt genomskinligt, vilket är skälet till att ett biståndsbeslut kan överklagas i domstol. En rättssäkerhetsventil om man så vill, i ett system där lagen lagt stor makt över enskilda människor i enskilda tjänstemäns händer.

Jag tror knappast tanken hade slagit lagstiftarna att rätten att överklaga i domstol också skulle komma att användas av enskilda tjänstemän i syfte att genomdriva just sin bedömning av en gammal och svag människas behov.

Bedömningar förblir bedömningar, varje fall är speciellt, socialtjänstlagen är en oprecis ramlag, fallet med en 88-årig man som traumatiserats av Förintelsen och just förlorat sin hustru kan knappast bli prejudicerande för så många andra. Rätten att överklaga är rätten till en andra bedömning av ett tjänstemannabeslut, i syfte att motverka risken för godtycke och maktmissbruk.

Enskilda tjänstemän som tar sig rätten att i högre instans kräva en tredje eller fjärde bedömning ökar inte rättssäkerheten hos en äldre människa. Bara osäkerheten och ångesten.

Jag förstår inte varför tjänstemännen på äldreomsorgen i Övre Enskededalen valde att överklaga, men jag befarar kränkt maktfullkomlighet. Jag befarar också att kvarboendepincipen som den i dag tillämpas är på väg att bli ett fängelse för äldre människor som hellre vill leva sin sista tid på ett hem tillsammans med andra, än ensamma i hemmet med ambulerande hemtjänstpersonal och vårdpatruller.

Den 26 juni beslutade kammarrätten i Stockholm att inte ta upp kommunens överklagan till prövning. Kommunen valde att inte överklaga till Högsta förvaltningsdomstolen. Saken var klar.

Jag skulle gärna vilja se det som ett nederlag för kvarboendepincipens ideologi och ett litet steg på vägen mot gemenskapsprincipens återkomst i svensk äldreomsorg.

Läs mer om äldrevård [här](#).

Läs mer av Göran Rosenberg [här](#).

Av **Göran Rosenberg**
kulturen@expressen.se

Följ @gorberg

Publicerad 12 aug 2015 05:31

Adress till denna artikel:
<http://www.expressen.se/kultur/om-att-klara-sig-sjalv>